

Grafheuvel(s) op De Molenakker?

Ad Otten

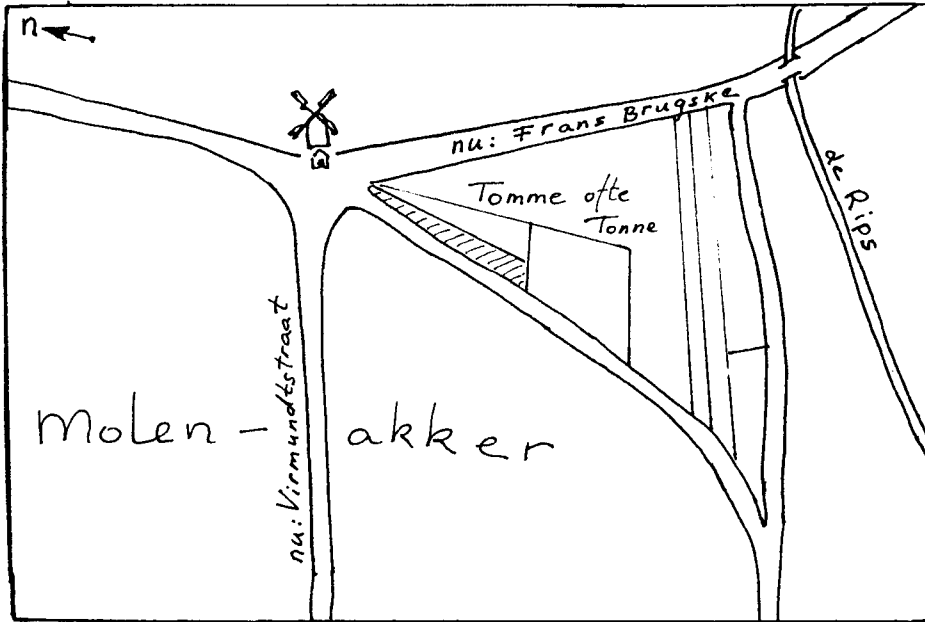
In vijftiende en zestiende eeuwse schepenprotokollen van Gemert duikt verschillende keren de naam op van een grondgebied dat werd aangeduid als "de Tomme". Zo is er een akte van overdracht uit september 1544 van een akkerland "aan die Tomme beneven den Moelenwerff" en een verkoopakte van vier jaar later betreffende een akker, gelegen "op die Moelenecker ontrent den Tommen beneven ('t) erff (van) Onz Liever Vrouwe van Haandel". Uit de genoemde akten valt al direkt op te maken dat we deze "Tomme" ergens moeten zoeken op de Molenakker in de onmiddellijke nabijheid van een molen.¹ Reeds uit de veertiende eeuw is in Gemert bekend het bestaan van de stenen windmolen De Beer op de plaats van het huidige activiteitencentrum De Eendracht. Het lijkt er echter op dat we de Tomme niet in de nabijheid van De Beer moeten zoeken maar ergens in de buurt van de plek waar Virmundtstraat, Frans Brugske en Molenakkerstraat samenkomen. Daar bouwde de Duitse Orde in 1544 de houten standaardmolen Het Zoutvat, die op 14 oktober 1544 officieel in gebruik werd genomen.² De "Moelenwerff", in het voorgaande genoemd als belendend perceel van de Tomme, zou dan mogelijk de aanduiding geweest kunnen zijn voor de werk- en bouwplaats van Het Zoutvat.

Laten we ons echter eerst bepalen tot de naam "De Tomme", want dat is de aanleiding geweest tot het schrijven van dit artikel. Wanneer we het Woordenboek der Nederlandse Taal (WNT) raadplegen, stuiten we onder "tombe" op de verklaring dat in Zuid-Nederland dat woord in het verleden "in den vorm 'tomme, tom' gebezigd werd voor heuvel, oorspronkelijk grafheuvel", en dat diezelfde benaming daar (in Zuid-Nederland dus) nog voortleeft in verschillende toponiemen en familienamen.....³ Het WNT verwijst vervolgens naar verschillende literatuurbronnen die over de Zuid-

Nederlandse 'tommen' verhalen. Zo wordt zekere Schuermans uit 1870 aangehaald waar hij gewag maakt van "eene menigte van Brabandsche dorpen waarin men plaatsen treft die de tombe, de tomme, het tompveld enzovoort genaamd worden... Deze tommen zijn rondvormige heuvels, als waren zij zoo van menschen opgeworpen". Het WNT citeert verder ene Rutten die in 1890 wees op verscheidene kegelvormige tommen in de Belgische Haspengouw, "welke worden gehouden voor grafheuvels van Frankische legerhoofden". En ten slotte vestigt het WNT nog de aandacht op een artikel in 'Eigen Aard' uit 1946 waarin "de tommen of tumuli (grafheuvels)" wordt toegeschreven dat zij al heel wat stof hebben geleverd voor sagen die telkens teruggaan naar de tijd waarin de grafheuvels werden opgeworpen...

Voor een Noordbrabants voorbeeld dat een link legt tussen het toponiem 'de Tomme' en een begraafplaats uit vroeger tijd kan gewezen worden op "de Tomen" in Valkenswaard. Dit toponiem is namelijk gelegen op een plaats aan de Geenhovenseheide waar zich een uitgestrekte begraafplaats uit de urnenveldperiode bevond.⁴

Terug naar Gemert. Want ook hier hadden we dus een 'Tomme'. Sagen die verhalen van hier begraven Frankische legerhoofden of anderszins zijn echter niet bekend. En al evenmin is de naam Tomme door overlevering bij de bevolking bekend gebleven. Het feit dat de naam vanaf de zeventiende eeuw niet meer gebezigd werd zou er op kunnen duiden dat de veronderstelde (Molenakkerse) grafheuvels al vroegtijdig, dus in de zestiende eeuw of nog eerder, met de omliggende grond werden gelijk gemaakt... Verwonderlijk hoeft dat niet te zijn want de Molenakker lag zo dicht bij een relatief grote bewoningskern dat daar ter plaatse al vrij vroeg van alle woeste grond, cultuurgrond zal zijn gemaakt. De naam "Tomme" hoeft om die reden nog niet persé uit het toponiemenbestand te zijn verdwenen. Maar het feit wil wel dat juist uit Gemert een aantal voorbeelden genoemd kunnen worden van het welbewust schrappen en/of wijzigen van toponiemen in de tweede helft van de zestiende eeuw omwille van het feit dat aan die namen geen herkenbare betekenis meer kon worden toegekend. Zo veranderde Vroondijk in Vloeyendijk (nu Virmundtstraat) en Dribbeleï in Dribbelheid.⁵ Een naamswijziging om dezelfde reden heeft naar het schijnt ook "de Tomme" getroffen want wanneer dit toponiem niet meer wordt aangetroffen

Situering van de "tomme ofte Tonne". De plattegrond is gebaseerd op het minuutplan van het kadaster uit 1832. Het gearceerde perceel was van oudsher eigendom van de kapel van Handel.

in de Gemertse archivalia dan maakt vanaf de zeventiende eeuw op de Molenakker wel opgang de naam "aan de Tonne" of "ontrent de "Heere Tonne"... Was het de vorm van de aan "de Heren van de Duitse Orde" toebehorende standaardmolen Het Zoutvat die deze naamswijziging teweegbracht? Wie zal het zeggen? Er zijn in ieder geval heel wat aanwijzingen dat het voor wat betreft de Tomme en de Tonne om vrijwel dezelfde lokatie moet handelen. Zo lag de Tomme behalve in de nabijheid van de molen ook in de directe nabijheid van een erf dat toebehoorde aan de Kapel van Handel. De plaats van dit laatste erf, in achttiende eeuwse stukken aangeduid als "Tonacker", is bekend en kan aan de hand van kadastrale gegevens worden aangewezen als een deel van het huidige plantsoen tegenover de Dierenartsenpraktijk aan het Frans Brugske (zie tekening). Geheel in overeenstemming daarmee zien we in zeventiende en achttiende eeuwse schepenakten percelen "Aan (of Ontrent) de Ton(ne)" telkens gelokaliseerd "bij de molen", "ontrent de Franse Brug" en veelal begrensd door een of

twee "Molenwegen"...⁶ De plaats van de Tomme, misschien wel de lokatie van een vroegere grafheuvel, kunnen we bijgevolg ten naaste bij aangeven als het meest noordelijke deel van het grondgebied dat ligt ingeklemd tussen Frans Brugske, Pater van den Elsenstraat en Prins Bernhardlaan. Wie weet komen er nog eens resten van een Frankisch legerhoofd voor den dag...

NOTEN:

1. Rijksarchief 's-Hertogenbosch - Rechterlijk Archief Gemert R105 dd 16-9-1544 en 2-3-1548; Andere vermeldingen van de Tomme treffen we aan in R104 dd 8-1-1538, R110 f.161v. en R96 f.8v.
2. P.v.d.Elsen, Historie van de Gemertse molens, Gemerts Heem nr.65, winter 1976/77, p.13.
3. WNT Dl.17, 1e stuk, 1960, kolom 978-981.
4. H.E.M. Mélotte en J. Molemans, Noordbrabantse plaatsnamen Monografie I - Valkenswaard, uitg. Brab. Heem, 1979, blz. 245.
5. A.Otten, De geschiedenis van een straatnaam: De Vlojjeneengt, in: Gemerts Heem nr.67, 1977; id., Niet Dribbelhei maar Dribbelei, in: GH 1982, p.97-105.
6. Rijksarchief 's-Hertogenbosch - Rechterlijk Archief Gemert o.m. R121 7-3-1679, 13-12-1680, 197-7-1684; R123 18-4-1692; R127 f.413-414; R160 28-4-1797.